

4. Олійник А.В. Інформаційні системи і технології у фінансових установах: навч. посібник / А.В. Олійник, В.М. Шацька – Львів: Новий Світ, 2006. – 436 с.
5. Платіжні системи: навч. посіб. / Полтавська Є. О., Куліков П. М. ; Харк. нац. екон. ун-т. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2011. – 220 с. :
6. Сучасні платіжні системи [Текст] : монографія / Т.Т. Ковальчук, В.С. Лук'янов. – К. : Знання, 2010. – 190 с.
7. Харченко В. Банківські платіжні картки: передумови створення Єдиного національного платіжного простору в Україні / В. Харченко, Р. Капралов // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 2. – С. 32-37.
8. Постанова Правління Національного банку України 30.04.2010 N 223 "Про здійснення операцій з використанням спеціальних платіжних засобів"// Офіційний вісник України від 19.07.2010 - 201. - № 52. - С. 30. - Ст. 1747. - код акту 51921/2010
9. Постанова Правління Національного банку України 16.08.2006 N 320 "Про затвердження Інструкції про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті"// Офіційний вісник України від 20.09.2006 – 2006. - № 36. - С. 32. - Ст. 2507. - код акту 37311/2006
10. Постанова Правління Національного банку України 21.01.2004 N 22 "Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті"// Офіційний вісник України від 16.04.2004 – 2004. - № 13. - С. 110. - Ст. 908. - код акту 28330/2004.

УДК 347.97

С.В. Гладій

ФОРМИ ЛЕГІТИМАЦІЇ СУДОВОЇ ВЛАДИ

В статті виокремлено та досліджено зміст форм легітимності судової влади. Зазначено, що легітимність як фундаментальна властивість судової влади може мати декілька форм: традиційну, соціальну, правову. Робиться висновок, що зазначені форми можуть поєднуватись та взаємодоповнюватись, але їх протиставлення веде до де легітимації судової влади.

Ключові слова: *судова влада, легітимність, форми легітимності судової влади.*

В статье выделены формы легитимности судебной власти и исследовано их содержание. Легитимность, как свойство судебной власти, может иметь несколько форм: традиционную, социальную, правовую. Делается вывод, что указанные формы могут сочетаться и взаимодополняться, но их противопоставление ведет к делегитимации судебной власти.

Ключевые слова: *судебная власть, легитимность, формы легитимности судебной власти.*

The article highlights the form of legitimacy of the judiciary and examined their contents. Legitimacy, as a property of the judiciary, can take several forms:

traditional, social, legal. It is concluded that these forms can be combined and complementary, but their opposition is to delegitimize the judiciary.

Key words: *judicial authority, legitimacy, forms of legitimacy of the judiciary.*

До легітимності судової влади, як стану, призводить певний процес – легітимація, тобто певний шлях, який підтверджує стан судової влади, її відповідність ознакам легітимності. Легітимацію забезпечують цілі, засоби, методи, форми та рішення, які призводять до визнання судової влади легітимною. На наш погляд, стосовно судової влади є можливим виокремлення декілька шляхів легітимації – *традиційна, соціальна та правова легітимність*, які можуть поєднуватись та взаємодоповнюватись, а у випадку їх протиріччя – відбувається делегітимація судової влади. Населення перестає їй довіряти, розчаровується в її методах.

Традиційна легітимність судової влади пов'язана з природою феномену судової влади, якій притаманним є авторитет, що передбачає підпорядкування (добровільне чи примусове) рішенням, які приймає суд.

Традиційна легітимність судової влади безпосередньо пов'язана з місцем суду в системі державних інститутів, що склалася у певному суспільстві, його авторитетом серед інших органів влади. Недостатній авторитет суду може призвести до певних наслідків з точки зору виконання його рішень та цілей існування взагалі. Якщо люди не довірятимуть суду, проблеми і спори можуть тривалий час залишатися не вирішеними або ж сильніша сторона у правовідносинах зможе безкарно зловживати своїм статусом. До того ж завдання суду як гаранта правової рівноваги так і не буде виконаним. Зниження авторитету суду може викликати поширення режиму беззаконня.

Як зазначає, російський вчений М.О. Колоколов, витоки авторитету суду нерозривно пов'язані із загальним рівнем розвитку права, якістю правосвідомості конкретного народу, збалансованістю судово-правової політики, а також з порядком формування судів, самостійністю, незалежністю і непідкупністю суддів, законністю їх діяльності. [1] Для українського ж суспільства брак традиції правового врегулювання міжособистісних та інституційних спорів негативно впливає на процес становлення авторитету суду. Певною мірою це, безумовно, пов'язано з невисокою правовою культурою населення, не витребуваною в умовах авторитарної держави радянського періоду, а тому й не сформованою на належному рівні. [2]

На думку В.Н. Біліло традиційну легітимність судової влади слід пов'язувати лише з її об'єктивним авторитетом, з тим, що являє суд як державний орган, з тим, яке місце він займає в системі державних і суспільних інститутів. [3] За такого підходу традиційна легітимність формується під впливом трансформації суду з суспільного інституту в державно-правовий. Останньому питанню присвячено чимало робіт, однак однозначності думок в цьому питанні не спостерігається: вчені розходяться у точках зору щодо ключової позиції – природи судової влади. Зокрема, одні вчені наголошують на виключно соціальній (позадержавній) природі судової влади [4; 5], а отже суд не повинен включатися в систему органів державної влади [6]. Інші обґрунтовано наголошують, що суд є явищем виключно державної влади, необхідним елементом державного механізму, а судові вирішення спорів поряд з іншими є основною внутрішньою функцією держави, отже, інститут суду є похідним від держави [7].

Вважаємо, що однозначної відповіді на це питання ніколи не буде знайдено. Історичні пам'ятники переконливо засвідчують, що, дійсно, ранішні форми інституціоналізації судової влади були засновані на традиційних і духовних (міфологічних, звичаєвих, релігійних, харизматичних і т.п.) елементах, які мали ірраціональну природу і не вимагали юридичної формалізації. Разом із тим можемо виокремити 2 критерії, якими характеризується традиційна легітимність судової влади:

(1) відтворення і стійкість інституціонально-правової форми суду на більш-менш тривалому проміжку часу існування національного державно-правового простору, наявність певного наслідування (структурно-організаційного, юридичного, ресурсного та ін.);

(2) визнання ефективності правосуддя, позитивна оцінка інституціональної конфігурації судової влади, рівня її наближеності до інтересів суспільства, доступності й соціально-правової результативності, що пов'язано зі станом правового порядку і змістом правосвідомості населення.

Соціальна легітимність судової влади пов'язана із рівнем сприйняття суспільством (суспільною довірою) інститутів судової влади, її механізмів розв'язання правових конфліктів, правильності судових рішень тощо. Якщо державна судова влада втрачає свою соціальну легітимність, у суспільстві виникають "альтернативні", недержавні інститути розв'язання соціально-правових конфліктів. І хоча інститути "неформальної юстиції" з'являються у відповідь зниження легітимності "формальної юстиції", все ж таки слід визнати їх механізмом компенсування легітимності судової влади як інституту з соціально-

правовою природою і фактично є закономірним результатом розвитку громадянського суспільства, підвищення рівня правової культури громадян, які намагаються за допомогою створених ними структур навести лад на локальній території або в масштабах всієї держави.

Інститути "неформальної юстиції" (народне правосуддя, народний трибунал, народний суд і т.п.), що виникли у минулих сторіччях в ряді національно-правових системах в якості інноваційного інституційного елемента, сьогодні в ряді держав вже може розглядатися в якості однієї з традиційних форм розв'язання різних, в тому числі і правових, конфліктів [9]. Класичними видами такої форми інституціоналізації судової влади є переговори, посередництво, третейський розгляд тощо. Як видається, виникнення та розвиток альтернативних форм вирішення спорів пояснюється тим, що вони засновані не на пріоритеті захисту інтересів держави, а на пріоритеті захисту прав та інтересів окремих осіб.

Сучасна концепція альтернативного вирішення спорів може бути визначена як певна сукупність прийомів та способів вирішення спорів між членами суспільства поза межами державної судової системи.

Як видається, основними елементами соціальної легітимачії недержавних форм розв'язання правових конфліктів є: а) оперативність розв'язання правової суперечки; б) абсолютний (безспірний) авторитет судді для двох сторін (та в цілому у суспільстві); в) висока ймовірність об'єктивності і безсторонності судового розгляду (незалежність судочинства); г) взаємна згода сторін щодо процедури розгляду справи (можливість попереднього узгодження процедури розв'язання конфліктів); д) добровільне виконання судового рішення. На наш погляд, зазначені характеристики можуть бути використані "офіційною юстицією" в якості складових елементів легітимачії судової влади. Справедливість такого припущення може бути доведена з огляду на зміни в українському законодавстві, які були запроваджені останнім часом, зокрема, це визнання в якості принципу судочинства – розумність строків провадження, запровадження спрощених процедур судового розгляду, інститутів досудового урегулювання спорів (медіація), різних механізмів соціального контролю за якістю (професійною відповідністю) суддівського корпусу та судових рішень, інших механізмів виключення корупційних ризиків в державній системі судочинства тощо.

Отже, повертаючись до аналізу змісту соціальної легітимності судової влади, то, на наш погляд, її слід пов'язувати з "суб'єктивним авторитетом", тобто з тим як підвладний об'єкт (соціум) оцінює спроможність суб'єкта влади (суд взагалі та суддів зокрема) впливати на характер та зміст суспільно-правових відносин. Ця складова легітимності формується під впливом емоційно-суб'єктивної оцінки доступності суду, компетентності суду, відповідності способів прийняття рішень та їх змісту (справедливості процедури та судового рішення) загальним уявленням про судову владу та ін.

Основними механізмами соціальної легітимації судової влади є залучення суспільства у судову владу. Основними формами "залучення" може бути безпосередня участь (через інститути участі народу у здійсненні судочинства) та опосередкована участь (наприклад, через інститути обрання суддів (наприклад, інститути виборних, мирових суддів), соціального контролю (наприклад, інститути відкритого судового розгляду справ; оскарження дій (поведінки) судді до Вищої кваліфікаційної комісії суддів чи Вищої ради юстиції; вільного доступу до судових рішень через Єдиний державний реєстр судових рішень; оскарження судового рішення до вищої судової інстанції та ін.).

Значним засобом підвищення соціальної легітимності суду є правова реклама. Її основним завданням повинно стати інформування працівників апарату суду, суддів, адвокатів, громадські організації, місцеве населення, ЗМІ, навчальні й державні установи, громадські й професійні організації та інші цільові групи про функціонування, діяльність і завдання суду. Наглядним прикладом правової реклами може бути наявні в українському просторі телепередачі, що імітують судовий процес. І хоча й до них існують певні зауваження (основною причиною, мабуть, є те, що в ролі судді в них виступають публічні діячі й актори), в цілому ж цю практику можна оцінити позитивно, оскільки ці передачі позитивно впливають на формування суспільної свідомості щодо судового процесу.

Крім того, ще одним інструментом в арсеналі соціальної легітимації судової влади може стати методика комунікативного менеджменту, в тому числі інформаційного аудиту як аналізу масиву ЗМІ (включаючи Інтернет) з метою виявлення представленості суду в інформаційному просторі й коригування відповідно до цілей суду його інформаційної стратегії. Інформаційний аудит спрямовано на забезпечення суду даними про оцінку його функціонування територіальною громадкою. Саме із цією метою в національних судах запроваджу-

ється посада спеціаліста по зв'язках з громадськістю, на якого й покладається розроблення комунікаційних стратегій суду і плану дій для розбудови ефективних взаємовідносин із цільовими аудиторіями суду, підвищення обізнаності про його діяльність, програми й заходи, які здійснює суд, та інші напрямки роботи в царині розвитку інформаційних зв'язків між судом і суспільством [2].

Правова легітимність судової влади – спирається на раціонально-правову характеристику організації та функціонування інститутів судової влади. Джерело правової легітимності судової влади полягає в тому, що вона спирається на загальноєвропейський правовий порядок. Особи, які наділені судовою владою (судді, або у передбачених законом випадках – присяжні та народні засідателі) отримують право на вчинення відповідних владних вельнь (винесення судових рішень) на підставі передбаченої законом процедури призначення (обрання) на посаду. Судова влада належить лише органам (судам), які чітко визначені законом. Судочинство здійснюється виключно в межах процедури, визначеної законом. Таким чином, легітимність судової влади в даному контексті ґрунтується не на традиції чи суспільній довірі, а на визнанні розумності, раціональності існуючого порядку розв'язання правових спорів (доцільність існування судової влади).

Разом з тим, очевидно, що зміст раціонально-правової характеристики судової влади залежить від рівня розвиненості суспільства. Наприклад, історії відомі різні типи судового процесу (наприклад, інквізиційний та змагальний), різні форми організації судової влади (наприклад, за тоталітарного та демократичного режиму), але в кожному випадку функціонування правових інститутів було нормативно визначено і сприймалися більшістю населення як найбільш доцільні форми.

Правова легітимність судової влади передбачає, по-перше, відповідне організаційне оформлення судової влади. Найявністю відповідного акту, який дозволяє утворювати суд як орган судової влади, є основоположним, щоб потім здійснити формування суддівського корпусу саме цього суду. У сукупності це призведе до легалізації суду. Однак слід враховувати, що легалізація таких судів, як Ревтрибунал, особливі (наприклад, суди "двійок", "трійок" ОГПУ) та інші надзвичайні суди, що здійснюється шляхом законів, указів, декретів, що видаються особами, які незаконно прийшли до влади, – це лише зовнішній прояв легалізації. В реалії – це узаконені на правові суди. Невипадково в конституціях деяких країн спеціально зазначено, що створення надзвичайних судів заборонено. Так, заборону на створення надзвичайних (особливих) судів, судів з особливими повноважен-

нями і трибуналів встановлено статтею 124 Конституції України, статтею 118 Конституції Російської Федерації, статтею 102 Конституції Іспанії, статтею 111 Конституції Литви, статтею 101 Основного Закону ФРН [10]. В цьому контексті є цікавим феномен легітимності релігійних судів, які в своїй діяльності керуються нормами канонічного права, а їх рішення носять обов'язків характер для представників певного віросповідання, а може навіть і прирівнюватися до рішень державних судів (приміром, у країнах Близького Сходу, які офіційно живуть за законами шаріату) [11]. Але цей приклад, з нашої точки зору не виключає, а навпаки, доводить, що правова легітимність судової влади залежить від рівня розвиненості суспільства. Головна теза – суди функціонують у відповідних організаційних формах, які є визнаними у певному соціумі. Не будь-яка легальна судова влада є легітимною. Але легітимна судова влада завжди легальна.

По-друге, правова легітимність передбачає необхідність чіткого визначення кола суб'єктів, які вправі здійснювати судову владу. За загальним принципом, лише суди, як спеціально уповноважені органи, вправі реалізувати судову владу. Але фактично мова повинна йти про персоналізацію суб'єкта судової влади – суддів, як представників певної професійної групи, та у визначених законом випадках – представників народу (непрофесійних суддів). Правова легітимність суб'єкта-носія судової влади передбачає (а) встановлення вимог щодо професійності особи; (б) встановлення процедури добору та призначення на посаду судді; (в) окреслення засад правового статусу судді.

По-третє, правова легітимність передбачає визначення правомочності судової влади, тобто окреслення сфери її юрисдикції. Остання існує поряд із засадою розподілу повноважень, якими наділена судова влада в цілому в межах її структурних одиниць, що входять до визначеної законом судової системи. Судова юрисдикція є комплексним поняттям і визначає компетенцію судів у різних вимірах: предмета судового розгляду і судової діяльності, інстанційної побудови судової системи та її територіальності. Як правовому інституту їй притаманний структурно-функціональний характер судової влади. Вона диференціює повноваження органів правосуддя в межах сфери їх діяльності й існуючої судової системи. Конституція України, наприклад, встановила, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, виникаючі в державі (ч.2 ст.124), чим закріпила заборону вилучення певних категорій справ з відання суду. У деяких країнах до

компетенції цих органів можуть входити питання не лише вирішення правових спорів, а й реєстрації або ліцензування, пов'язані з ведінням бізнесу й земельними відносинами [12].

По-четверте, правова легітимність судової влади передбачає нормативне визначення правил (процедури) функціонування. Судова влада функціонує в межах певної процедури, реалізується лише в спеціальній процесуальній формі. Судові рішення, прийняті всупереч або з порушенням визначеної процедури, визнаються незаконними й повинні бути скасовані, а умисні дії судді з цього приводу мають стати підставою для притягнення його до відповідальності. Процедура здійснення судової влади передбачає не лише права й обов'язки суду та суддів при провадженні судочинства, а й гарантії організації судового процесу, процесуального статусу його учасників.

Отже, до ключових складових правової легітимності можна віднести наступні:

а) правове окреслення кола суб'єктів, які вправі здійснювати судову владу. Зазвичай до таких суб'єктів відносяться суди (спеціально уповноважені органи держави) та судді (можуть бути професійні і непрофесійні);

б) правове закріплення вимог, що висуваються до суб'єктів судової влади. Зокрема, законом визначається порядок та підстави утворення судів, їх структурний склад, компетенцію; стосовно суддів – кваліфікаційні вимоги щодо їх професійної відповідності посаді носія судової влади;

в) правове визначення меж компетенції судової влади – підсудність. Для більшості сучасних країн характерним є визнання універсальної юрисдикції суду (ознака тотальності), але може бути і виключення певної категорії конфліктів із юрисдикції суду;

г) правове закріплення процедури виконання судовою владою своїх функцій. Ця характеристика є універсальною, найбільш значимою в механізмі правової легітимації судової влади.

Слід констатувати, що виокремлення вищезазначених форм легітимності судової влади є досить умовним, у реальності рівень легітимності судової влади визначається всією сукупністю проаналізованих факторів. Хоча не виключено, що за певної організації державного устрою можна вести мову про домінування якоїсь форми легітимності судової влади, що пов'язано з індивідуальними рисами традиційності чи соціокультурного розвитку. В деяких країнах усталеної

демократії можна навіть вести мову про риси традиційності у сприйнятті системи правової легітимності судової влади.

Використана література:

1. История российского правосудия [Текст]: учеб. пособие / под ред. Н. А. Колоколова, А. А. Воротынцева [и др.]. - М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2009. - С. 50.
2. Москвич Л.М. Эффективность судебной системы: концептуальный анализ [Текст]: монография / Л.М. Москвич. - Х.: Вид-во "ФІНН", 2011. - С. 224.
3. Бибило В.Н. Судебная власть в уголовном судопроизводстве [Текст] / В.Н. Бибило - Минск: Издательство "Право и экономика", 2001. - С. 32.
4. Баренбойм, П. Д. 3000 лет доктрины разделения властей. Суд Сьютера [Текст] / П. Д. Баренбойм. - М.: Белые альвы, 2003. - 176 с.
5. Папанян, Р. А. Христианские корни современного права [Текст] / Р.А. Папанян. - М.: НОРМА, 2002. - 403 с.
6. Мизулина Е. Б. О модели уголовного процесса [Текст] / Е.Б. Мизулина // Правоведение. 1989. - № 5. - С. 51.
7. Воскобитова, Л. А. Сушностные характеристики судебной власти [Текст] / Л. А. Воскобитова. - Ставрополь: Ставропольсервисшк., 2003. - 160 с.;
8. Колоколов, Н. А. Судебная власть: о сущем феномена в логосе [Текст] / Н.А. Колоколов. - М.: Юрист, 2005. - 560 с.
9. Фридмэн Л. Введение в американское право. [Текст] /Л. Фридмэн - М., 1993. - С. 22-34.
10. Абросимова Е.Б. Суд в системе разделения властей: российская модель (конституционно-теоретические аспекты). Учебное пособие [Текст] / Е.Б. Абросимова. - М.: Проспект, 2002. - С. 30.
11. Белякова Е.В. Церковный суд и проблемы церковной жизни [Текст] / Е. В. Белякова. - М: Культур. центр "Духов. б-ка", 2004. - С. 36.
12. Назаров, I. В. Принципы побудови судової системи [Текст]: монографія / I. В. Назаров. - Х.: ФІНН, 2009. - С.99.

УДК 343.1

Л.В. Карабут

■ СПІВВІДНОШЕННЯ ПРЕДМЕТА І ЗМІСТУ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Досліджена актуальна для юридичної теорії і практики проблема співвідношення предмету і змісту кримінальної процесуальної діяльності. Розглянуто основні підходи з даної проблеми у теорії кримінального процесу і викладено авторське бачення шляхів її вирішення.

Ключові слова: *кримінальна процесуальна діяльність; предмет діяльності; зміст діяльності.*